

УДК: 37 (091):271 (477. 83 / .86)

Н.М. ДМИТРИШИНА

**ГЕНЕТИЧНА ПЛОЩИНА АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ДИДАКТИКИ
У СВІТЛІ ЧЕРНЕЧОГО ВИХОВАННЯ НА ТЕРЕНАХ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ
(30-ТІ РР. ХХ СТ.)**

***Резюме.** У статті проведено аналіз генетичної площини актуальних проблем дидактики на прикладі чернечих освітніх закладів, що діяли на території Західної України. Здійснено огляд окремих завдань, методів, засобів та принципів навчально-виховного процесу у цих закладах і встановлено їх зв'язок із розвитком сучасної вітчизняної дидактики.*

***Ключові слова:** генетична площина, завдання дидактики, методи, засоби, принципи, чернецтво.*

Постановка проблеми. Розвиток дидактики як науки відбувався упродовж декількох століть. Кожен учений чи певна школа вносили свої корективи стосовно її предмету, цілей, завдань, визначення основних категорій. Уперше термін «дидактика» з'явився у працях педагога Вольфганга Ратке, який пояснював його як мистецтво передачі знань. Згодом відомий вчений Ян-Амос Коменський у своїй праці «Велика дидактика» характеризує її як «універсальну теорію вчити всіх усьому» [4, 39]. Чеський педагог значно розширив її зміст, мету та завдання, запропонував низку методів і засобів передачі та засвоєння знань, що дало змогу згодом виокремити дидактику в окрему науку.

Аналіз літературних джерел з теми дослідження. На теренах України питаннями дидактики займалися вчені Г.Г. Ващенко, І.Л. Огієнко, А.П. Пінкевич, С.Ф. Русова, К.Д. Ушинський, Я.Ф. Чепіга та інші. Розвиток та втілення в життя окремих проблем та завдань науки про навчання та виховання спостерігається також у діяльності чернечих закладів освіти на західноукраїнських землях.

Основним завданням дидактики впродовж всього її історичного розвитку, за словами вченого І.В. Зайченка, було визначення змісту освіти для підростаючих поколінь, пошук найефективніших шляхів формування корисних знань, умінь та навичок, а також розкриття особливостей організації цього процесу [2, 87]. Таким чином, ключовою метою стала передача молодшому поколінню того досвіду, який в подальшому стимулював би динаміку позитивних змін всередині окремої держави. У різні часи зміст, засоби та методи реалізації цього завдання дещо змінювалися, однак кінцева мета залишалася такою ж: навчання підростаючої особистості. Значною мірою на певні сторони дидактичного процесу впливала суспільно-політична ситуація в середині окремої держави, адже від неї залежав тип світогляду та набір корисних знань, умінь і навичок, які слід було формувати у підростаючого покоління, щоб ці знання «працювали» на благо саме такій формі суспільства.

На нашу думку, важливо з'ясувати, які історичні чинники стимулювали розвиток сучасної дидактики, а також виокремити ту площину, на основі якої можливо провести порівняльний аналіз основних дидактичних проблем наших днів та тих, що існували у конкретному часовому відрізку минулого.

Завданням нашого дослідження є розгляд генетичної площини важливих проблем дидактики, що дасть змогу простежити певний етап їх розвитку на прикладі чернечих освітніх закладів. Аналіз проблеми у генетичному аспекті дозволяє також установити причинну детермінацію явищ, що фіксує залежність людської життєдіяльності від минулого, а також цільову детермінацію, яка виявляє їхній зв'язок із майбутнім. Ці два чинники існують у діалектичному зв'язку між собою, оскільки минуле визначає теперішнє та майбутнє, а майбутнє впливає на теперішнє. Тому, за словами дослідника Галіцина Г., причинний та цільовий шляхи аналізу окремих явищ можна вважати еквівалентними [1, 13].

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток та реалізація ідей дидактики у навчально-виховній діяльності українського греко-католицького чернецтва відбувалися саме під впливом суспільно-політичної ситуації, що існувала на території Західної України у середині XIX – на початку XX століть. Перед освітянами стояло складне завдання – навчання та виховання освічених, національно свідомих та активних громадян суспільства, готових до втілення ідей визволення української держави з-під влади чужоземного поневолювача. Таким чином, ключовою ціллю було забезпечення інтелектуального розвитку української громади для успішного конкурування з австрійськими та польськими владними структурами в боротьбі за власні права і свободи, а також збереження національної автентичності як засобу прилучення до загальнолюдської культури та самоствердження в духовному і матеріальному вимірах. Нагальною ж дидактичною проблемою на сучасному відрізку історії, на думку вченого Пальчевського С.С., є «формування у прийдешнього покоління нового типу світогляду, загальний вихідний принцип якого формулюється в основному так: вирішення глобальних проблем має стати головною метою для сучасного людства» [5, 17]. Аналізуючи цілепокладання у сфері передачі акумульованого впродовж багатьох років досвіду, як основи формування позитивного світогляду у різних часових площинах, можна зробити висновок про те, що основні дидактичні завдання періоду освітньої діяльності греко-католицького чернецтва були «підлаштовані» до нагальних проблем окремої етнічної спільноти того часу, тоді як у сучасній філософії освіти прослідковується елемент глобалізації – орієнтування на формулу «людина – громадянин світу».

До завдань сучасної дидактики як науки належить також конкретизація принципів організації навчання, визначення основних компонентів змісту освіти, розробка нових дієвих методів передачі та засвоєння знань, удосконалення існуючих форм та засобів навчання й виховання молодого покоління, а також, за словами науковця Чайки В. М., «забезпечення збалансованості соціальних та особистісних цілей у процесі навчання» [7, 7]. Подібних завдань дотримувалися й освітяни навчально-виховних закладів українського чернецтва. Чернецтво, а згодом і світські вчителі були своєрідними першопрохідцями у сфері національної освіти, тобто здійснення навчання та виховання у «рідних» установах з «рідним» виховником та на основі «рідних» знань, умінь і навичок. Чернецтво змушене було синтезувати існуючий дидактичний матеріал та підлаштовувати його до власних цілей. Вихідними принципами освітньої системи, що діяла на базі навчально-виховних закладів сестер Василіанок, сестер Служебниць та сестер Студиток були принцип всебічного розвитку особистості; служіння Богу й Україні; готовності до праці на благо народу; послушництво і милосердя. Основна увага зверталася не лише на рівень засвоєння шкільного матеріалу, а й на духовний та фізичний розвиток учнів. Ефективна реалізація гармонійного розвитку особистості була вкрай необхідною, оскільки тогочасна українська спільнота Галичини страждала від браку національного об'єднуючого начала.

Засобом реалізації ключових принципів навчання та виховання у чернечих освітніх закладах виступали розроблені ними змістові основи. З метою всебічного розвитку молоді проходилося вивчення предметів математичного та природознавчого циклів, залучення до малювання, співів, гри на фортепіано, гімнастики, ручної творчої роботи. Задля формування національної самосвідомості учні вивчали рідну мову, літературу, історію, географію свого краю, історію української літератури та української Церкви. Щоб залучити школярів до світової культури, чернецтво забезпечило вивчення німецької і польської мов та літератури, латинської та грецької мов (у жіночих гімназіях сестер Василіанок) [6].

Основними методами, які забезпечували досягнення головних навчально-виховних цілей, були: розповіді, бесіди, доповіді, написання рефератів, інтелектуальні ігри, дискусії та інтерактивні ігри на уроках історії; метод творчого освоєння навчального матеріалу у ході написання творів із української літератури; дослідницькі методи на заняттях гуртків; залучення до літературної творчості та до акцій милосердя [8].

Необхідну передумову досягнення позитивних результатів у процесі всебічного розвитку учнів чернецтво вбачало також у переорганізації індивідуалістичного типу мислення у колективний. З цією метою у всіх без винятку навчально-виховних закладах до складу основних предметів входила релігія. Учні вивчали молитви та катехизм, історію й основні постулати греко-католицької церкви, читали Святе Письмо і життя святих. На уроках слухали настанови духовних провідників про закони моральності та правила християнського життя. Такі методи роботи допомагали формуванню у дітей і молоді негативного ставлення до гріха як основного чинника морального падіння особистості та суспільства в цілому, а також найважливішого християнського принципу любові до ближнього, що сприяло зміні їх індивідуалістичної свідомості на колективну, усвідомленню себе частиною цілого. Засобами духовності чернецтво виховувало в учнів почуття відповідальності за власні вчинки перед сім'єю, колективом, державою. Подібне завдання ставить перед собою і сучасна дидактика, яка ефективність навчального процесу вбачає не лише в обсязі засвоєних знань, умінь та навичок, а й у готовності окремого індивіда використовувати отриманий досвід не тільки задля задоволення особистісних потреб, а й на користь всього людства. Освіта сьогодення, з огляду на глобальні світові проблеми, покликана змінити індивідуалістичний тип світогляду молодих людей, подолати споживацький характер їх поведінки та егоцентричність мислення. Важливим є також повернення особистості до духовних начал, відродження моральних цінностей добра, справедливості, любові.

Важливо відзначити той факт, що процес навчання та виховання в освітніх закладах греко-католицького чернецтва мав систематичний характер. На думку активних діячів чернечого освітнього руху формування світогляду та передачу знань, умінь і навичок молодшому поколінню слід було починати ще з дитинства, а вже у старшому віці поступово додавати до набутого досвіду відповідні елементи складнішого рівня. Важливим кроком чернецтва у цьому напрямі було залучення до виховного процесу дітей дошкільного віку. Як зазначалося у статті «Значіння дошкільного виховання» «душа дитини найподатливіша на виховні впливи в роках 1-7, а тим самим добрий чи лихий вплив у цих роках залишає тривкий слід на ціле життя» [3, 5]. У подальшому навчанні знання, отримані у закладах дошкільної освіти, розширювалися, систематизувалися та переходили на вищий рівень складності. Таким чином, українське чернецтво Галичини сприяло розвиткові сучасної системи освіти.

До основних принципів навчально-виховної діяльності, що втілювалися у закладах греко-католицького чернецтва, можна також віднести принцип наочності – процес засвоєння знань через органи сприйняття учня. Задля полегшення навчання кабінети, зокрема фізичний, природознавчий, географічний та хімічний (у гімназії сестер Василіанок) облаштовувалися необхідними засобами, що допомагали унаочнити навчальний матеріал, робили його цікавішим та створювали можливості для проведення практичних занять [8]. На базі окремих закладів діяли етнографічні музеї, музичні студії, що мали на меті ознайомлення та залучення молоді до рідної та світової культури.

Велика увага в освітніх закладах чернецтва приділялася також практичному застосуванню отриманих теоретичних знань. Принцип зв'язку теорії з практикою зусиллями вчителів реалізовувався залученням шкільної молоді до різних видів діяльності: написання літературних творів, проведення інтелектуальних та інтерактивних ігор на уроках історії, організації походів у дослідницькі експедиції з географії, участі у позакласних та позашкільних гуртках. Старші учні активно залучалися до просвітницької діяльності серед простого народу, читали лекції з історії, географії та народознавства. Цікавим є той факт, що теоретичні знання, отримані на уроках релігії, молодь застосовувала на практиці у формі таких акцій милосердя, як: відвідання політичних в'язнів, опіка над хворими та сиротами, упорядкування могил. Ці форми навчально-виховної роботи сприяли кращому засвоєнню теоретичних знань у процесі практичної діяльності. Дидактичний принцип зв'язку теорії та практики застосовується і в сучасній школі, що допомагає активно використовувати

навчальний матеріал у ході життєдіяльності окремого індивіда.

Висновок. Таким чином, проаналізувавши основні дидактичні поняття у генетичній площині на прикладі освітніх закладів греко-католицького чернецтва (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.), ми дійшли висновку, що основні завдання у навчанні та вихованні молоді досліджуваного періоду були адаптовані до вимог конкретної національної спільноти, тобто мали дещо вузький характер. У постановці завдань сучасної дидактики прослідковується елемент глобалізації, орієнтування на формулу – «людина – громадянин всесвіту». Спільними в обох досліджуваних періодах є окремі методи та засоби навчання, а також принципи послідовності в освіті, наочності та зв'язку теорії з практикою, що дає підстави говорити про зв'язок чернечої навчально-виховної системи з розвитком сучасної вітчизняної дидактики. Проведене дослідження не висчерпує всіх аспектів даної проблеми, а тому вимагає подальшого детального розгляду саме у питаннях використання вчителями чернечих закладів дидактичного досвіду, який у майбутньому міг вплинути на розвиток вітчизняної науки про освіту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галіцин Г.А. Гармонія і алгебра живого / Г.А. Галіцин, В.М. Петров. – М.: Знание, 1990. – 128 с.
2. Зайченко І.В. Педагогіка: навч. посібник / І.В. Зайченко. – К.: Освіта України, 2008. – 528 с.
3. Значення дошкільного виховання // Мета. – 1938. – № 29. – С. 5
4. Коменский Я.А. Великая дидактика / Я.А. Коменский. – Смоленск: Госуд. учебно-педагог. изд-во Наркомпроса РСФСР, 1939. – Т. 1. – 320 с.
5. Пальчевський С.С. Педагогіка: навч. посібник / С.С. Пальчевський. – К.: Каравела, 2007. – 576 с.
6. Цьорох С. Погляд на історію та виховну діяльність монахинь Василянок / С. Цьорох. – Рим: [б. в.], 1964. – 256 с.
7. Чайка В.М. Основи дидактики: навч. посібник / В. М. Чайка. – К.: Академвидав, 2011. – 240 с.
8. Ювілейна книга сс. Служебниць. – Канада: Накл. згромадження, 1942. – 245 с.

Н.М. ДМИТРИШИНА. ГЕНЕТИЧЕСКАЯ ПЛОСКОСТЬ АКТУАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ ДИДАКТИКИ В СВЕТЕ МОНАШЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ НА ТЕРРИТОРИИ ЗАПАДНОЙ УКРАИНЫ (30-Е ГГ. XX СТ.)

Резюме. В статье проведен анализ генетической плоскости актуальных проблем дидактики на примере монашеских воспитательных учреждений, что действовали на территории Западной Украины. Проведен осмотр отдельных заданий, методов, средств и принципов учебно-воспитательного процесса в этих учреждениях и установлена их связь с развитием современной отечественной дидактики.

Ключевые слова: генетическая плоскость, задания дидактики, методы, средства, принципы, монашество.

N.M. DMYTRYSHYNA. GENETIC PLANE OF THE ACTUAL DIDACTICS PROBLEMS AT THE EXAMPLE OF MONKS EDUCATION IN WEST UKRAINE (30TH OF XX CENTURY)

The summery. It was made in this article a short investigation of the genetic plane of actual didactics problems at the example of monks' educational establishments which functioned on the territory of West Ukraine. The main tasks, methods, means and principles of the educational process in those establishments were analyzed and their connection with the development of the contemporary home didactics was determined.

Key words: genetic plane, didactics tasks, methods, means, principles, monks.

Одержано редакцією 20.12.2013 р.